

HISTORISKE SYNKOPER

Oktoberrevolutionen og splintringen af den moderne tid

Af Bertel Nygaard

I kernen af Oktoberrevolutionen står spørgsmålet om historisk tid. Revolutionen udfordrede tidligere udviklingsopfattelser, og den omformede moderne opfattelser af fortid, nutid og fremtid som foranderlige genstande for menneskelig handling. Det chokerede Oktoberrevolutionens samtid og er en væsentlig del af det, der endnu i dag kan virke utæmmet provokerende eller inspirerende ved den.

“Den politiske repræsentations dans er forsvundet og erstattet af kropsdeles vaklen omkring i et negerkaos.” Under sit Moskva-besøg i 1927 kom den højrekonservative østrigske adelsmand Karl Anton Rohan uvægerligt til at tænke på tidens nye dansedille: charleston, kendetegnet ved sensuelt spjættende, improviserede kropsbevægelser i takt til hektiske, brudte jazzrytmer.¹

Metaforen dækkede over mere end racefordomme og meget mere end Rohans musik- eller dansepræferencer. Verdenskrigen og den russiske revolution havde markeret et brud i tiden og den sociale orden. Og jazzen med dens synkoperede rytmer, melodinedbrydninger og nye dansetrin blev et centralt symbol på denne forrykning. Jazzen kunne høres, mærkes, udøves eller for-

dømmes som led i højmoderne tidskonstruktioner – på samme tid i opposition til det ordentlige og udtryk for en ny orden af det uordentlige.

Dermed røbede jazzen som kulturelt tegn et slægtskab med revolutionen og det revolutionære, som på samme tid blev genoplivet i nye former, især fra russisk side. Hvis modernitet i kulturel forstand kan defineres som normalisering af forandringen – den verden, hvor “alt fast og solidt fordufter”, som Marx og Engels formulerede det – så er revolutionen det mest radikalt moderne fænomen overhovedet, hvor forandringen sprænger sine normale rammer.² Den russiske revolutions epokespring fra tsarstyre og bondeland til et postkapitalistisk styre i arbejdernes navn medførte også en revolution i den moderne revolutionsforståelse. Oktoberrevolutionen øgede det forandringstempo, det politiske mulighedsrum og den globale rækkevidde, man kunne forbinde med revolutionsbegrebet.

I dag er jazzen for længst tæmmet så eftertrykkeligt, at det kan være svært at begribe det kulturchok, den engang vakte. Den dominerende historiske forståelse af den russiske revolution er vel nok betragtningen af den som en enorm, men også simpel og afgrænset forbrydelse begået af morderiske bolsjevikker. Også den forståelse af fortiden gør det vanskeligt at fatte den epokegørende massebevægelse og det sociale og kulturelle brud, som den revolution var i sin egen samtid, og hvordan den revolutions tilspidsede polarisering af håb og frygt gjorde den akut vedkommende – ikke bare som et russisk anliggende eller som en militær trussel fra øst, men som en påtrængende dagsorden i vidt forskellige skikkelser i alle dele af verden. Man har fortrængt, hvordan den russiske revolution stillede både vestlige arbejdere og koloniernes befolkninger nye handlingsmuligheder i udsigt, og hvordan det skræmte vestlige arbejdsgivere, militære ledere og politikere. Og vores egen samtids tendenser til at antage nuet som altdominerende tidskategori kan endda siges at have gjort det vanskeligt at få greb om de gamle modernistiske fremskridts- og historiebegreber, som jazzen, Første Verdenskrig og Oktoberrevolutionen på én gang udfordrede og videreudviklede.³

I denne nutidssituation kan de hundrede år gamle forbindelser mellem revolution og ‘jazztid’ måske pege på noget fortrængt og væsentligt i både den russiske revolution og selve det moderne projekt, som revolutionen forholdt sig sigende tvetydigt til. Det er hensigten med de følgende sider: Med afsæt i forbindelser mellem jazzen og revolutionen som kulturhistoriske tegn efter 1917 vil jeg her pege på nogle centrale aspekter af, hvad den russiske revolution kunne betyde for sin epokes skiftende konstruktioner af forholdene mellem fortid, nutid og fremtid.

Jazztid

Det var den amerikanske forfatter F. Scott Fitzgerald, der i 1922 som den første karakteriserede efterkrigstiden som en jazztid. Hos ham dækkede betegnelsen over en (alt for) sorgløs underholdnings- og forbrugsmentalitet i det første årti efter verdenskrigens chokerende katastrofer.⁴ Men hans betegnelse fængede, bredte sig og antog sit eget liv i samvirke med bredere historiske erfaringer og betydninger. Selv om Knud Sønderbys danske samtidsroman *Midt i en jazztid* fra 1931 tematisk lagde sig i forlængelse af Scott Fitzgeralds opfattelse, forstod den sig sigende nok netop som *midt i* denne epoke, hvorimod den amerikanske forfatter samme år erklærede jazztiden for afsluttet med børskrak og økonomisk krise.⁵ Og i andre sammenhænge blev jazzen forstået som et langt mere sammensat tegn på sin tid.

Det var det, man kunne ane i Karl Anton Rohans bemærkninger fra Moskva 1927 om de løsrevne kropsdeles "negerkaos". Den ældre europæiske symfonimusik havde fastholdt klare, hierarkiske skel mellem komponist, dirigent, orkester og publikum. Og op gennem 1800-tallet havde den regel-

Erik Tuxen dannede i 1932 orkester med 10 af Danmarks bedste jazzmusikere, bl.a. Leo Mathiesen på klaver og Kai Evans på saxofon.

bundne, kropsbeherskede vals diskret markeret den gamle elites adkomst til magten, ligesom den med samme selvfølgelighed havde udtrykt en romantisk forankret forestilling om det rette forhold mellem den førende herre og det førte, smukke køn. Fra det udgangspunkt kunne jazz og charleston tydes som ilde varsler. Jazzen betegnede en *Zeitwende* – en vending i tiden – hævdede den ungarske komponist Alexander Jemnitz i 1925 med et begreb fra Oswald Spenglers karakteristik af Vesterlandets undergang.⁶ Den kompositoriske helhed blev undergraved af vrælende saxofonimprovisationer, skæve toner, gennemtrængende trommesynkoper og respektløse parafraser over gammelkendte melodistumper. Og på de nye dansegulve kunne enhver – af hvilken klasse eller hvilket køn som helst – byde ind med uordentligheder.

Den amerikanske jazz lød både af junglens erotiske vildskab og af metropolens maskinpulserende trusler om at opløse alt, hvad der var gammelt og ærværdigt. Jazz var “musikalsk bolsjevisme – en opstand mod musikkens lov og orden”, udbød én af figurene i den amerikanske forfatter Julian Streets fortælling *The Jazz Baby* fra 1922.⁷ Året før havde Anne Shaw Faulkner, den øverste musikalske autoritet inden for den amerikanske General Federation of Women’s Clubs, forklaret læserne af *Ladies’ Home Journal* det syndige og onde i de nye lyde: “[D]en synkoperede rytme, accentueret af den konstante brug af skæve deltoner” indebar, at “musikkens tre enkeltbestanddele – rytme, melodi og harmoni var bragt ud af stemning med hinanden”. Også hun forbandt dette nye stiltræk med en bredere “protest mod lov og orden, dette bolsjevikiske element af tøjlesløshed, der stræber efter et udtryk i musikken”.⁸ Da jazzmusikken og dens nye danse i de samme år nåede Europa, kunne de ydermere forstærke de allerede gærende fornemmelser af, at den gamle europæiske tradition var under forfald, og verdens kulturelle, politiske og sociale midtpunkt var ved at forskyde sig bort fra det europæiske kontinent.⁹

Ligesom jazzmusikken kunne virke som en vanvittig forening af stammesamfundets primitivitet og det højtudviklede industrisamfund, kunne også den bolsjevikiske revolution synes at kortslutte hele civilisationens rette udviklingstakt. Den nye, ordensforstyrrende støj fra masserne havde også lydt allerskingrest fra Rusland i 1917. Bolsjevismen synkoperede historiens rytmer og spillede disharmoniske toner imod den gamle sociale orden. Hvis jazzen gav associationer til Afrika og junglerytmer, syntes bolsjevismen for mange vestlige iagttagere at være ‘asiatisk’ eller bare i almindelighed ‘orientalsk’.¹⁰ Associationerne med utæmmet primitivitet og vildskab var dog fælles og blev i vide europæiske kredse opfattet som polære modsætninger til den vestlige civilisation som blomsten af flere tusind års fremskridt.

Jazzen og bolsjevismen var imidlertid ikke bare endnu to eksempler på de primitive horder fra øst og syd, som europæerne gennem århundreder havde

holdt tilbage med overlegen magt og endda efterhånden var begyndt at undervinge sig for at lære dem om den vestlige civilisations velsignelser i bytte for billige råvarer og arbejdskraft. Det, der gjorde disse to vildskabsbaciller særligt truende i konservativt dannede europæiske øjne (og tilsvarende attraktive for kredse, der forstod sig som progressive) var deres evne til at mutere historisk for at sprede smitten ind i den vestlige civilisations ypperste frembringelser: storbyerne og industrien. Bolsjevikkerne lokkede de voksende masser af industriarbejdere med løfter om befrielse fra undertrykkelse og udbytning – ikke gradvis ad de små reformers vej eller om nogle årtier, men her og nu. Deres vej var den revolutionære undergravning af det gamle, som ikke mindst de uhyrlige masse menneskeslagtninger under verdenskrigen havde åbnet for.

Revolutioner og tid

At revolutioner skabte brud i tiden, var ikke i sig selv noget nyt. Tværtimod lå den tidlige forandring til grund for selve det moderne revolutionsbegreb. Mens ordet 'revolution' oprindeligt havde betegnet en cirkulær bevægelse, svarende til de erfaringer af vekslende årstider og menneskelivets cyklus, der stod i centrum for traditionelle, førmoderne tidserfaringer, blev det samme ord i løbet af 1700-tallet slagord for en ny forståelse af gennemgribende forandring og fremskridt, knyttet til oplysningstænkningen.

Den franske revolution fra 1789 og frem indebar en specificering af begrebet til en bestemt forandringsmodel: det hastige, gennemgribende sociale og politiske brud mellem det gamle samfund og det nye, gennemført ved massive sociale konflikter. Revolutionen blev hermed til en særlig form for forandring, en særligt radikal, voldsomt og risikofyldt forandring, der omfattede store mobiliseringer af samfundets lavere klasser. Revolutionens tilhængere kunne påberåbe sig den moderne forståelse af fremskridtet og udviklingen, men i ekspresfart, hvorimod revolutionens modstandere kunne karakterisere den som en katastrofal modsætning til den 'normale', gradvise udvikling, herunder begrebet *reform*, der kom til at betegne den mere moderate forandring, gennemført 'fra oven' af en ansvarlig elite.¹¹

Både den accelererede modernitetsudvikling og katastroferne er lette at lokalisere i den russiske revolutions umiddelbare eftertid. De sovjetiske magthaveres bestræbelser på at centralisere magten, industrialisere økonomien, elektrificere landet, fremme byernes vækst og siden erobre verdensrummet var alle paradigmatisk udtryk for modernisering i højhastighed. Og utallige fordømmelser af den russiske revolution som en afvej fra den rette, gradvise modernisering af tsarstyret har gennem et helt århundrede udtrykt anderledes

idealer om moderne forandring uden revolutionære brud – eller i det mindste uden utidig indblanding fra de ‘uansvarlige’ samfundsgrupper. Altså uden historiske synkoper, breaks og improvisationer.

Revolutioner er imidlertid ikke blot særlige former for epokeskel og forandring. De rummer også deres egne karakteristiske tidserfaringer og utallige bestræbelser på at bemægtige sig eller besejre tiden. Mest iøjnefaldende er det, hvordan tiden kan synes at fare frem med hidtil uanet hast under revolutioner, hvor store forandringer sker så hurtigt, ofte hurtigere end nogen før havde tænkt muligt.

Men tiden kan også synes at fryse fast under revolutionen, idet dens indhold bliver til genstand for menneskenes indgriben i historien. Denne messiansk-revolutionære bemægtigelse af tiden står i centrum for Walter Benjamins tanker om historien. I tilbageblik et par årtier efter den russiske revolution studsede han over, at de oprørske masser under julirevolution i Paris i 1830 havde skudt mod urene på byens tårne. Hvorfor? Fordi menneskene her anede et behov for at “sprænge historiens kontinuum”, mente han.¹² De revolutionære satte sig op mod den normale tidsmåling som en magt over dem. I stedet tog de deres liv, skæbne og tid i egne hænder. Den samme sprængning af historiens kontinuum, af urets og den normaliserede udviklings tid, ligger i Benjamins begreb om *Jetztzeit*, dvs. den aktive nutid, det “dialektiske spring”, hvori menneskene griber afgørende ind i historien og dermed forener fremtid, nutid og fortid ved at gøre dem alle til genstand for samfundsforandrende handling.¹³

Det var næppe tilfældigt, at Benjamin netop udviklede disse tanker i årtierne efter den russiske revolution. Som figur kan man genfinde denne *Jetztzeit* midt i den russiske revolution, og det var i høj grad erfaringerne fra både Første Verdenskrig og denne revolution, der pressede på for sådanne nye differentierede tidsopfattelser.

Historisk kortslutning

Tag f.eks. det berømte optrin, da Lenin ankom med aftentoget til Petrograd den 16. april 1917, få uger efter tsarens afsættelse og oprettelsen af den provisoriske regering og arbejderrådene (sovjetterne). Både jævne arbejdere og repræsentanter for de nye, progressive myndigheder var mødt op for at byde den fremtrædende socialdemokratiske leder velkommen til den russiske hovedstad efter årelangt vesteuropæisk eksil. Lenin ignorerede den officielle modtagelse med militærorkester, der sigende nok hilste ham med *Marseillaisen* frem for *Internationale*. I stedet holdt han to improviserede taler, først kortfattet til de menige matroser og sine egne partikammerater på perronen, så

til de forsamlede i det banegårdslokale, der før havde været tsarfamiliens modtagelsesrum. Han skar igennem al forbrødring og harmonisk fejring af det allerede opnåede, da han først kritiserede den nye regerings fortsættelse af krigen og dernæst understregede, at opgaven nu måtte være verdensrevolutionen.¹⁴ Rusland befandt sig nu, skrev Lenin i sine 'aprilteser' fra samme tid, i "overgangen fra revolutionens første fase, som på grund af proletariatets utilstrækkeligt udviklede bevidste orientering og mangelfulde organisation lagde magten i bourgeoisets hænder, til dens anden fase, som må lægge magten i hænderne på proletariatet og de fattigste lag af bønderne".¹⁵

Det chokerede ikke kun de mere moderate socialister, men også de dominerende kræfter i hans eget parti. På lederplads i partiavisen *Pravda* betegnede bolsjevikken Lev Kamenev denne politik som "uacceptabel". Andre brugte krassere adjektiver. Lenins nye politik var ikke marxistisk, men anarkistisk, understregede hans tidligere allierede J.P. Goldenberg: Den var "en taktik for destruktionsens evige apostle". "Sindsforvirret", lød dommen fra Lenins gamle læremester Georgij Plekhanov, der bar tilnavnet 'den russiske marxismes fader'.¹⁶ Ikke alene trådte Lenins nye revolutionsprogram nemlig op imod den liberale, borgerlige oppositions ønsker om et parlamentarisk styre efter vestligt forbillede. Det gjorde også op med de solidt forankrede marxistiske opfattelser af behovet for en langvarig, distinkt fase med opbygning af kapitalistiske samfundsforhold og et borgerligt demokrati – opfattelser, som han i årtier selv havde forsvaret med næb og klør.¹⁷

Lenins udtrykte en ny opfattelse af historisk tid og handlingsmuligheder. De traditionelle liberale og marxistiske opfattelser havde skelnet skarpt mellem fortid, nutid og fremtid. Med sine nye tanker om en socialistisk revolution i det 'tilbagestående' Rusland i forbindelse med forventede revolutioner i Vesten syntes han nu simpelthen at kortslutte ikke kun de gamle slavofile og populistiske forestillinger om en særskilt russisk udvikling i opposition til Vesten, men også de rivaliserende idealer om en forsinket russiske gentagelse af vestlige udviklinger fra enevælde til demokrati og måske siden i retning af socialisme. Udgangspunktet for denne tilsyneladende kortslutning af historiske udviklingsmønstre var dels den aktuelle mobilisering af arbejdere, der endnu engang (ligesom det var sket under f.eks. revolutionen i 1905) var kommet bag på de mange revolutionære partiledere; dels Lenins nye internationale analyseramme, hvori den russiske revolution nu blev anskuet som led i en sammensat international revolutionær proces.

Endnu i foråret 1917 var det langtfra indlysende, at Lenins nyskabende strategi havde nogen realistiske fremtidsudsigter. Det officielle mål var den parlamentariske republik, men andre alternativer bød sig også til, herunder den væbnede kontrarevolution, der først viste sig ved general Kornilovs kup-

forsøg i sommeren 1917. Ikke desto mindre blev det denne historiske kortslutning, der sejrede ved Oktoberrevolutionen i 1917: en revolution mod kapitalismen i et land, hvor kapitalismen endnu kun var begyndt at spire – som optakt til et verdensomspændende opgør med kapitalismen. Den begivenhed var, som Antonio Gramsci formulerede det kort efter, en “revolution mod

Massemøde med talere fra ladet af lastbil under Oktoberrevolution i Petrograd, 1917.

Kapitalen”. Den var altså ikke alene et anslag mod kapitalismens voksende globale herredømme, men også et anslag mod den historiske udviklingsrytme og rækkefølge, som ortodokse socialdemokratiske marxister havde læst ind i Marx’ hovedværk *Kapitalen* (uanset at Marx’ egne tanker om Ruslands udviklingspotentialer havde været betydeligt mere sammensatte).¹⁸ Efter den re-

volution tegnede ikke kun fremtiden, men også fortiden på nye måder, både i Rusland og på verdensplan.

Første Verdenskrig og den russiske revolution satte, som idéhistorikeren Jan Werner Müller har formuleret det, "spørgsmålstegn ved hver eneste institutionelle indretning og hver eneste politiske idé (eller blot moralske anskuelse)" fra den forudgående tid. I stedet for forestillinger om sikkerhed, orden og fremskridt som i bund og grund givne størrelser trådte på den ene side en bestræbelse på at fastholde de bestående samfundsordener gennem en "kompromisets politik", på den anden side forskellige afskygninger en "militariseret viljens politik", ofte med radikale, utopiske overtoner.¹⁹

Netop "den fænomenale vilje til at tro på utopien" er også blevet udpeget som et karakteristisk træk ved perioden efter Oktoberrevolutionen.²⁰ Eller måske rettere: viljen til at tro på *det utopiske*. Tiden var nemlig snarere kendetegnet ved vidtrækkende projekter for anderledes fremtider end ved de udpenslinger af tænkelige, mere eller mindre forventelige fremtidsscenerier, som havde kendetegnet meget af den 'klassiske' utopiske tænkning før verdenskrigen. Det utopiske, som trådte frem under og umiddelbart efter revolutionen, må derfor også grundlæggende ses som et produkt af den revolutionære udvidelse af rammerne for det tænkelige.

Med filosofen Jacques Rancières begreber kan man betegne hele dette komplekse af forandring som en gigantisk omfordeling af de sanselige rammer for politik, dvs. en fornyet "afgrænsning af rum og tider, af det synlige og det usynlige, af tale og støj, der bliver bestemmende for, hvor politikken som erfaringsform hører hjemme, og hvad der er på spil i den".²¹ I det perspektiv kan man betragte jazzens improvisationer og de revolutionære brud på fremherskende opfattelser af historiens rette rytmer som to led i samme politisk-æstetiske brud.

Disjunktive tider

Ligesom jazzten kunne synes at skævvride melodi, harmoni og rytmik, forekom også den historiske tid (som allerede Shakespeares Hamlet havde udtrykt det) at være "gået af led" i de komplekse sammenstillinger af nedarvede aristokratiske mentaliteter, nybrydende teknologier og aktuelle revolutionsforestillinger.²² Det kaldte på refleksion og nye former for handling. Spørgsmålet om historisk tid blev sat på dagsordenen i både tænkning og praksis: i Martin Heideggers tænkning i tilknytning til den radikale højrefløj, i Walter Benjamins, Georg Lukács' og Ernst Blochs tænkning i tilknytning til den radikale venstrefløj – og i praksis hos Mussolini, Hitler og Lenin.

Historikeren Lucian Hölscher har understreget, at perioden efter Første

Verdenskrig ikke mindst blev kendetegnet ved en væsentlig forskydning inden for den almindelige moderne fremtidsorientering. De fremherskende tanker om historisk udvikling op gennem 1700- og 1800-tallet havde typisk placeret fremtiden som led eller endemål i en kontinuert, fremadskridende udvikling. Det havde gjort det muligt at betragte nutiden fra en forventet fremtid, dvs. egentlig at anskue sin egen nutid som fortid. Verdenskrigen og den genaktualiserede revolution blev et gennembrud for nye, disjunktive opfattelser af historisk tid. Fremtiden kunne nu stå som uventet og overraskende. Fortiden blev indordnet under nutidens og fremtidens hastigt vekslende behov. Og nutiden stod tilbage som det egentlige centrum.²³

Tidens disjunktion og nuets nye status kunne umiddelbart tænkes at svække modernitetens stræben efter anderledes fremtider, altså efter det utopiske. Men der var snarere tale om, at det egentligt utopiske trådte frem i mere radikale og renere former, fordi projekterne for anderledes fremtider nu kunne rives løs fra forestillingerne om den blotte udvikling eller det lineære fremskridt. De ældre forestillinger om fremskridt og udvikling havde nemlig ikke kun åbnet nye fremtidshorisonter og utopiske impulser, men også uvægerligt 'tæmmet' dem på nutidens præmisser ved at reducere dem til det, der allerede var synligt, tænkeligt og velkendt.²⁴

Inden for de nye, disjunktive tidskonstruktioner mistede fremtidsforestillingerne derimod noget af deres forventelighed.²⁵ I stedet blev fremtiden genstand for betydeligt mere radikale – håbefulde, frygtsomme eller angstbetonede, men typisk også vagere definerede, mere improvisatoriske – forestillinger om forestående brud i retning af det anderledes. I en vis forstand gentog denne udvikling blot den moderne erfaring, der siden 1700-tallets slutning med gentagne mellemrum var vendt tilbage under betegnelsen 'revolution'. Men nu foregik det i de udviklede massesamfunds skærpede former – *jazzet op*, om man vil.

Det spændingsfelt mellem historiske tidskonstruktioner, der blev skabt med de disjunktive tidsopfattelser i den europæiske borgerkrigs epoke, kan dermed heller ikke siges at have medført én række af homogene nuer. Snarere skete der en differentiering af nutider. Revolutionens og dens kontrarevolutionære spejlingers nutider var ikke bare formelle rammebetegnelser, men stræbte i høj grad efter politisk, verdenshistorisk udfyldning. Den "revolutionens aktualitet", som ifølge Georg Lukács udgjorde kernen i Lenins og bolsjevismens projekt, byggede ligesom den nazistiske drøm om det tredje rige på messianske elementer, der indbefattede radikalt-subjektive omformninger af både fortid og fremtid – på hver deres vis i stil med det, Benjamin navngav *Jetztzeit*.²⁶ Og det, der inden for sådanne forståelser af nutid skulle udfylde fremtiden og skulle bestemme den nye fordeling af det sanselige, var ikke blot

en anonym eller uafvendelig udvikling, men i mindst lige så høj grad den radikalt samfundsforandrende handling, altså hvad Rancière ville betegne som den egentligt politiske handling.

Nuet og de åbne fremtider

Den russiske revolutions første efterdønninger viste tydelige aftryk af sådanne nye, disjunktive tidsopfattelser og af improviserede bestræbelser på at fylde et radikalt nyt indhold i den fremtid, der nu tog sig ud som et kæmpemæssigt, stort set indholdstomt mulighedsrum. Klarest er det at se i det væld af utopiske projekter, der opstod i det revolutionære Rusland.

Selve den amerikanske jazzmusik kom først til Sovjetunionen i løbet af 1920'erne. Her symboliserede den først og fremmest en vestlig og amerikansk modernitet, som de kommunistiske ledere skiftevis fordømte som dekadent og søgte at gøre efter med særligt sovjetiske overtoner. Med Kommunistisk Internationales nye kolonipolitik i 1928 blev jazzten desuden betonnet som de undertrykte sorte amerikaneres progressive folkemusik.²⁷ Men det russiske kulturliv efter revolutionen udviklede sine egne panderter til den demokratisering af de kulturelle udtryk, som jazzten kunne betegne i Vesten.

Det mest markante eksempel var vel nok Persimfans – det første symfoniorkester uden dirigent, der fungerede fra 1922 og et tiår frem. Persimfansmusikerne søgte at leve op til idealerne om lighed og kollektivt engagement ved at udvikle et egentligt samspil, siddende i en halvcirkel, så de kunne kommunikere indbyrdes i stedet for at lade sig føre af et enkelt individ. Som kulturhistorikeren Richard Stites har bemærket, forenede dette musikalske projekt og dets senere panderter op gennem 1920'erne en hel stribe af revolutionens utopiske forestillinger i et enkelt udtryk: “det totale demokrati i en lille arbejdsrepublik; fuldstændig lighed i opgaver, beslutninger og løn; arbejderkontrol (...); anarkistiske (...) forestillinger om autoritet; modstand mod personkult og autoritære ledere; menneskenes genforening med deres arbejdes funktioner og produkt” og så videre.²⁸

Både dette musikalske forehavende og utallige beslægtede bestræbelser på at virkeliggøre lykkeligere, ligeligere og friere fremtidsmuligheder her og nu (masseinddragende teater midt under borgerkrigen; esperantisternes foregribelser af fremtidens globale sameksistens og kommunikation ved at tale verdenssprog; selvstændiggjorte bedrifter; autonome minirepublikker og meget mere) befandt sig i et spændingsforhold til det bolsjeviske styre. Bolsjeviskerne søgte her først at finde en balance mellem tilskyndelse, tolerance, kontrol og direkte undertrykkelse. Med konsolideringen af Stalins magt over partiapparatet i 1930'erne tippede vægtskålen derimod helt entydigt til fordel for den

brutale undertrykkelse.²⁹ Også i denne mere kulturelle forstand betegnede stalinismen en afslutning på et af den moderne histories store utopiske øjeblikke.

Det samlende kendetegn for mange af disse utopiske foretagender var, at de sjældent var samlet om nogen allerede fastlagt plantegning eller beskrivelse af fremtidssamfundet. Snarere lå det utopiske i deres foregribende praksis, dvs. deres ageren som om betingelserne for det nye samfund allerede var til stede – hvilket i nogle tilfælde indebar, at man tilvejebragte betingelserne for sin utopiske handling ved selve denne handling; med andre ord: at man her og nu trodsede betingelserne og udrettede det, der havde syntes at være umuligt. Den nutidige filosof Slavoj Žižek betegner dette som 'utopisk praksis'.³⁰ Denne form for utopisk handling kortsluttede altså de sædvanlige skel mellem nutid og fremtid – og udvidede rammerne om det aktuelt mulige.

Fremtiden mellem lykke og frihed

Revolutionens jazztider gav også nye former og funktioner til de mere systematiske refleksioner over fremtidsmuligheder, som var nedarvet fra den litterære utopiske tradition. Måske ses det tydeligst i Jevgenij Zamjatsins science fiction roman *Vi* fra 1920, der med udgangspunkt i mandefiguren D-503 skildrer et fremtidigt gennemrationaliseret, kollektiviseret og matematisk ordnet samfund, Enhedsstaten, indrammet af den Grønne Mur af uigennemtrængeligt glas. D-503 arbejder for staten med at udvikle rumskibet Integralet, der snart skal sprede Enhedsstatens budskab om rationalitet til resten af universet.³¹

Hvor frastødende, umenneskeliggjort og individualitetskrænkende Enhedsstatens mekaniske orden end forekommer læseren, forbinder statens indbyggere det med skønhed og lykke. Således også D-503. Det lille mindretal af den gamle befolkning, der har overlevet den svære transition til det nye samfund, herunder overgangen til petroleumbaseret føde, er mæt og tilfreds. Indbyggerne får deres behov dækket efter en nøje tilrettelagt timeplan. Det eneste, der plager D-503's matematisk-rationelle bevidsthed, er det imaginære tal, kvadratroden af minus én, samt hans egne rester af kropsbehåring, der adskiller ham fra den nye tids hårløse menneskerace. Der findes altså to små sprækker i et ellers fuldendt billede af orden.

Netop disse uordentligheder bliver dog også det, der trækker ham ud på den anden side af den Grønne Mur. Han knytter sig til kvinden I-330, som i al hemmelighed står i kontakt med de vilde, næsten pelsede mennesker i det farverige og frodige Mefi-samfund udenfor. Her hersker frihed, mangfoldighed og individualitet, men ikke den orden og lykke, der kendetegner Enhedsstaten.

Zamjatins dystopiske fortælling, der på mange måder foregriber George Orwells *1984*, er ofte blevet tolket som en forudåelse og advarsel om Sovjetunionens totalitarisme – og derigennem faren ved enhver utopisk tænkning – som skildret i billedet af Enhedsstaten.³² Den tolkning kan endda hente indirekte støtte i det forhold, at romanen ikke måtte udgives i Sovjetunionen før 1980'erne og derfor udkom første gang på engelsk i 1924.³³ Den tolkning er imidlertid ikke blot en anakronistisk tilbageskrivning af senere opfattelser, især fra et vestligt koldkrigsperspektiv. Den strider også mod det forhold, at Zamjatin selv stod bolsjevikpartiet nær og endda en overgang havde været medlem af partiet, og at han til stadighed var glødende tilhænger af Oktoberrevolutionen og dens bestræbelser i socialistisk retning.³⁴

Romanens bærende hensigt er dermed ikke at advare mod revolutionen og dens stræben efter et nyt og bedre samfund. Den er derimod en opfordring til at føre revolutionen videre og ikke lade den gå i stå, ikke stille sig tilfreds med revolutionen som et stykke allerede gennemlevet fortid eller som en ren optakt til nutidens herskende træk. Denne opfattelse lå bag forfatterens senere modstand mod det sovjetiske samfunds ensretning under Stalin.³⁵ Men den fremgår også af selve romanen:

I-330 fører D-503 ud til Mefi-folket. Der røber hun, at han som konstruktør af Integralet er udset til at hjælpe dem med at erobre rumskibet og gennemføre en revolution. Først ønsker Mefi-menneskene ganske enkelt at knuse maskinen. I-330 får dem imidlertid overbevist om, at den moderne maskine med dens rationelle principper er et nødvendigt redskab for revolutionen. Men, indvender D-503, det vil jo føre til en ny revolution. Og var ikke Enhedsstatens grundlæggelse den sidste, endegyldige revolution? Nej, svarer I-330, for ligesom talrækken er uden afslutning, er revolutioneringen af samfundet det også: "Den sidste [revolution] eksisterer ikke, revolutionerne er uendelige."³⁶

Dermed bliver I-330 den, der søger at skabe syntese mellem de to verdener med hvert deres grundprincip, som Zamjatin opstiller i fortællingen: den hypermoderne, gennemregulerede bycivilisation som fuldendt lykke- og tilfreds-følelse uden frihed over for det ikkemoderniserede anarkistiske landliv, hvor indbyggerne er frie, men utilfredst stræbende. Som litteraten Phillip Wegner har påpeget, repræsenterede begge disse verdener forestillinger om to rendyrkede alternative principper, der tegnede sig som tænkelige fremtidsveje for det nye Rusland (og i videre forstand for verden) ved tærsklen til 1920'erne. Hver for sig var lykkens og frihedens principper utilstrækkelige, og dyrket i deres ensidighed ville de føre til skrækkeligheder. Vejen frem måtte derfor gå ad de stadige samspil mellem fællesskab og individualitet, mellem by og land, mellem lykkestræben og frihedslængsel.³⁷

I mere generel sammenhæng leverer romanen også endnu et perspektiv på det grundforhold i Oktoberrevolutionen og dens umiddelbare eftertid, at mulighederne ikke længere fornemmes som givne, og at den anderledes fremtid ikke er fjern, men at begge tværtimod står åbne for refleksion og indgriben. Her anes potentialer for både forfald og hidtil utænkelige fremskridt, både skræksamfund og virkelig forbedring. Og nok lider både D-503 og I-330 personligt nederlag, da de pågribes af Enhedsstaten og henholdsvis mentalopereres og dømmes til henrettelse, men samtidig er den Grønne Mur ved at bryde sammen. Oprørernes nederlag skal dermed fremprovokere kritiske tanker og handlinger hos læserne.³⁸

Fortiden som kampzone

Jazzmusikkens improvisationer var ikke absolut nye, skabt ud af det rene ingenting. De var formet gennem legen med allerede etablerede rytmer, harmonier og melodielementer. Tilsvarende satte den sociale revolution traditionerne i spil. Så snart den revolutionære nutid nedbrød skellet til de mulige, anderledes fremtider, blev også fortiden genstand for akut skærpede kampe. Tydeligst og med størst international genklang kan det ses i de måder, den omtrent 125 år gamle franske revolution blev reaktualiseret og omtolket på i lyset af Oktoberrevolutionen.

Op gennem 1800-tallet havde den franske revolution været et vedvarende pejlemærke og symbol på den moderne forandring for alle politiske hovedretninger: Konservativ standpunkt havde været kendetegnet ved afvisning af arven efter revolutionen og alt dens væsen. Politiske liberalister havde med forbehold anerkendt den 'gode' (moderate) revolution i 1789 med dens lære om menneske- og borgerrettigheder og dens afskaffelse af feudale levn, men afvist den 'dårlige' (radikale) revolution fra 1793, dvs. Robespierres og jakobinerne (eller mere præcist: montagnardernes) styre, kendetegnet ved økonomiske og politiske indrømmelser til de lavere klasser (sans-culotterne) og ved rædselspolitikken mod indre og ydre fjender. Den nye radikale, demokratiske eller socialistiske venstrefløj, der dukkede op hen mod midten af 1800-tallet, havde derimod ofte forholdt sig mere imødekommende til den radikale fase i den gamle revolution, også selv om de ikke var enige om arven efter den.³⁹

De socialdemokratiske marxister omkring år 1900 tænkte den franske revolution ind i deres almene opfattelse af ethvert samfunds trinvis udvikling fra førkapitalistiske classesamfund over en længere kapitalistisk udviklingsfase og videre til overgangen til socialisme. Hvert led i denne udvikling indebar ifølge denne marxistiske ortodoksi en videreudvikling af produktivkræfter og

produktionsforhold hen mod det høje niveau, som var en nødvendig forudsætning for socialismen. Den franske revolution tjente her som hovedeksempel på en moderne borgerlig-demokratisk revolution, der satte såvel kapitalismens historiske udfoldelse som det borgerlige demokrati på den politiske dagsorden.

I den forstand fungerede den franske revolution for den tids ortodokse marxister ikke blot som model eller forbillede for revolutionær forandring som sådan, men også som en uomgængelig del af forhistorien den socialistiske revolution, der var deres eget hovedmål. Eller som datidens førende danske marxist Gustav Bang enklere udtrykte det i 1910: "Som det nuomstunder er Arbejdernes Klasseinteresser, der danner den revolutionære Drivkraft i al politisk Bevægelse, saaledes var det dengang *Kapitalisternes Klasseinteresser*, der gav Stødet til den revolutionære Omvæltning."⁴⁰

Også for Bang og hans ligesindede var dette en aktuel historie. Modsætningerne mellem aristokrati, borgerskab og proletariat kendtegnede nemlig stadig det politiske liv: "Det indbyrdes Forhold imellem de tre Elementer har skiftet; men Elementerne selv er de samme."⁴¹ I praksis betød det, at socialdemokrater, der endnu stod over for feudale eller blot autoritære, udemokratiske styre, først og fremmest måtte gennemføre deres eget '1789' og altså på sin vis gøre borgerskabets historiske arbejde for det, inden de kunne stræbe videre i retning af den socialistiske samfundsforandring.

Dette gjaldt ikke kun for den spirende russiske arbejderbevægelse under tsarherredømmet, men også for det tyske kejserriges socialdemokrater – og for de danske socialdemokrater, der udsmykkede deres publikationer med frygtske huer, digtede nye slagsange til tonerne af *Marseillaisen* og tilegnede sig den franske revolutions slagord om "frihed, lighed og broderskab", idet de kæmpede energisk for demokratiske reformer og mod de konservative indskrænkninger af demokratiet, som i skiftende omfang var indskrevet i grundlovene. Den franske revolution kunne ad den vej stadig symbolisere en aktuel politisk opgave for socialdemokraterne, men altså kun for så vidt som deres hjemlande endnu ikke var helt på højde med det borgerlige samfunds fulde udvikling i verdenshistorisk forstand.⁴²

Netop det bolsjevikiske spring ud mod den socialistiske fremtid gjorde imidlertid den gamle franske revolution aktuel på nye måder.⁴³ I en vidt udbredt kritik af Oktoberrevolutionen i almindelighed og bolsjevikkerne i særdeleshed karakteriserede den førende socialdemokratiske marxist Karl Kautsky det bolsjevikiske styre som en udvikling af samme type som det jakobinske rædselsvælde fra 1790'erne. I begge tilfælde førte "modsætningen mellem proletariatets politiske magt og dets økonomiske betingelser" til et forsøg på med magt at underkue uundgåelige sociale forhold, hvilket atter med nødvendig-

Side 51:

Den franske revolution i 1789 var også for de danske socialdemokrater en uomgængelig del af forhistorien om den socialistiske revolution. Mange symboler som sejrsgudinden og slagordet: frihed, lighed og broderskab blev genbrugt på faner, tegninger og publikationer. Tegning af Walther Crane, 1895, brugt til 1. maj-dagen i 1899.

· EN · KRANS · TIL · MAJ-DAGEN · 1899 ·
 · TILEGNET · ARBEJDERNE · AF · WALTER · CRANE ·

hed førte til et diktatur – ikke i Lenins forståelse af proletariatets diktatur som den hidtil undertrykte klasses herredømme, men et enmandsvælde.⁴⁴

I Kautskys øjne var Lenin altså en ny, skrækkelig Robespierre. Og bolsjevikkerne var de nye montagnarder, når de ville træde ud over den borgerlig-demokratiske revolutions udviklingstrin. Under den tyske revolution i 1918-19 udvidede Kautsky i øvrigt denne historiske parallel til også at omfatte spartakisterne omkring Karl Liebknecht og Rosa Luxemburg i sit eget land.⁴⁵ Denne polemik mod de radikale marxister fra den gamle marxistiske autoritet Kautsky blev vidt udbredt gennem de vestlige landes socialdemokrater, herunder det danske, og gav desuden utallige ekkoer hos talsmænd for disse partier.⁴⁶

Lignende brug af historiske analogier uden betoning af epokeforskelle kunne ses i begge ender af det politisk-ideologiske spektrum lige efter Første Verdenskrig. Når tidens fremmeste professionelle historiker med ekspertise i den franske revolution, Albert Mathiez, kort efter Oktoberrevolutionen karakteriserede bolsjevikkerne som de nye jakobinere og Lenin som den nye, store Robespierre, var det ment som en hyldest. Mathiez var blandt det franske kommunistpartis tidligste støtter og nærede som historiker varme sympatier for Robespierres tiltag i social og demokratisk retning under den første franske republik.⁴⁷ Hans fagfælle Pierre Gaxotte, der derimod hørte til den stærkt nationalistiske og royalistiske organisation *Action française* på den yderste højrefløj, drog i sin fremstilling fra 1928 af den franske revolution den samme parallel til Lenin og bolsjevikkerne – men for at vise den gamle revolutions langsigtede og endnu aktuelle skadevirkninger.⁴⁸

Mens Lenins berømte svar til Kautsky – udgivet i 1919 under den saftige titel *Den proletariske revolution og renegaten Kautsky* – fokuserede på de begrebslige forhold mellem demokrati og diktatur og på Kautskys svigt at egne tidligere principper, lagde Trotskij's samtidige forsvar for bolsjevikernes hårdhændede politik vægt på, hvordan sådanne brutaliteter både i 1790'erne og under den russiske borgerkrig efter 1917-revolutionen udsprang af de fjendtlige, reaktionære magters krigsførelse.⁴⁹ Hverken Lenin eller Trotskij identificerede sig i denne meningsudveksling med jakobinernes eller Robespierres politiske projekt, men derimod nok med selve den revolutionære resolutthed, hvormed jakobinerne havde bekæmpet de gamle magter.

Mere udfoldet blev de historiske analogier derimod i den ikke helt så kendte, men dog også fremtrædende bolsjevik Karl Radeks gensvar til Kautsky. Her opponerede han mere direkte mod Kautskys sidestilling af montagnarderne og bolsjevikkerne som repræsentanter for præmatur proletarisk revolution. Montagnarderne og Robespierre havde tværtimod repræsenteret den borgerlige republikanisme, understregede han. Derimod var proletariatets

og det proletariserede småborgerskabs krav i 1790'ernes revolution blevet repræsenteret af de såkaldte *enragés*, en lille yderligtgående gruppering i de parisiske sektioner. Montagarderne havde anset *enragés*-talsmændene for at undergrave republikkens enhed og havde derfor udrenset dem i 1793.⁵⁰ Radek delte med andre ord den udbredte tilbøjelighed til at fremhæve analogier på tværs af epokeskel, blot så han andre historiske paralleller til sine og bolsjevikkerne aktuelle bestræbelser end dem, Kautsky, Mathiez og Gaxotte på hver deres måde fremhævede.

Af den russiske revolution i 1917 fødtes dermed en ny opfattelse af også den revolutionære fortids aktualitet. Den franske revolution var ikke længere blot forhistorie eller model, men kunne også inddrages som er reservoir af fremtidsløfter og aktuelle handlingsmuligheder. Mens deltagerne i disse historiske diskussioner gik ud fra vidt forskellige politiske og teoretiske præmisser, røbede intensiteten i deres kamp om fortiden en grundfønmelse, der i store træk svarede til Walter Benjamins betragtning, at end "ikke de døde kan vide sig sikre for fjenden, når han sejrer", og at det derfor drejede sig om at "få håbets gnister i fortiden til at blusse op" ved at lokalisere *Jetztzeit* også i fortiden.⁵¹ Historiens jazzede synkoper rummede sådanne løfter om frisættelse, ikke kun fra de eksisterende samfunds magtstrukturer, men også fra de nedarvede opfattelser af skel mellem nutiden, det forgangne og det kommende.

Stalin og den genfundne takt og tone

Stik imod udbredte nutidige opfattelser af stalinismens fremvækst i 1920'erne og 1930'erne som den umiddelbare fortsættelse og følge af Oktoberrevolutionen viser 'Stalinrevolutionen' sig også på tidskonstruktionernes område som en kontrarevolution, blot under stadig påberåbelse af revolutionens arv. De mangeartede utopiske drømmerier fra revolutionens tid, som endnu havde floreret op gennem 1920'erne, blev nu undertrykt med hård hånd.

I stedet trådte én almægtig udviklingsfortælling, autoritativt defineret af de sovjetiske ledere og centreret omkring Sovjetunionen, hvori revolutionen ikke længere var aktuel, men et stykke overstået fortid, hvis videre skæbne nu blev defineret af de selv samme ledere. Her erklærede Stalin i 1936, at man nu havde virkeliggjort det socialistiske udviklingstrin og ville bevæge sig videre i retning af den fuldendte kommunisme.⁵² Fremtiden fungerede således stadig som en bærende forventning, men i den egenskab tjente den først og fremmest til at bekræfte forankringen i en nutidig tilstand under det sovjetiske samfunds aktuelle magthavere. Den videre udvikling måtte ske gennem staten som defineret af de øverste ledere og i sidste ende Stalin selv, ikke gennem

initiativer 'fra neden'. "Aktiv overbygning" kaldte Stalin det senere.⁵³ Dvs. at de politiske og ideologiske magthavere skulle bestemme den sociale og økonomiske udvikling – ikke omvendt, sådan som Marx havde understreget i almindelighed, og Lenin i månederne omkring Oktoberrevolutionen navnlig havde specificeret som perspektivet om, hvordan staten som særskilt magt og apparat gradvis ville dø bort som følge af proletariatets og andre hidtil undertrykte befolkningsgruppers selvforvaltning gennem bedrifter og sovjetter.

Hvad den øvrige verden angik, stod revolutionen derimod fortsat som et fremtidsperspektiv for Stalinepokens kommunistiske ledere. Men dels var også dette fremtidsperspektiv defineret 'fra oven' af de selv samme sovjetiske ledere og med deres aktuelle realpolitiske interesser som øverste hensyn, dels blev revolutionen nu udskudt på ubestemt tid.

Tydeligst blev det under folkefrontspolitikken mod fascismen fra midten af 1930'erne, hvor kommunistpartierne skrinlagde deres hidtidige hårde fordømmelse af især de socialdemokratiske partier for i stedet at satse på brede alliancer med såvel socialdemokrater som 'progressive' borgerlige kræfter. Nu gjaldt det om at forsvare det borgerlige demokrati imod truslen fra den yderste højrefløj. Alle andre hensyn måtte vige for denne forsvarskamp.

Inden for folkefrontens reviderede kommunistiske verdensbillede var den socialistiske verdensrevolution stadig et centralt, meningsgivende mål for de kommunistiske bevægelser. Denne revolution var imidlertid ikke længere aktuel på den måde, Lenin havde hævdet. Tværtimod blev den henvist til en uvis fremtid – en sidste instans, der aldrig indtraf. I mange tilfælde, mest markant under den spanske borgerkrig i 1930'erne, medførte folkefrontspolitikken derfor også brutal nedkæmpelse af socialistiske og revolutionære bestræbelser, som den sovjetiske ledelse fandt ubetimelige.

Dette svækkede ikke kommunisternes orientering mod fortiden. Snarere tværtimod. Som led i kampen mod den yderste højrefløjs bestræbelser på at identificere sig med nationen og dens traditioner understregede Kommunistisk Internationales formand Georgij Dimitrov, at kommunisterne i hvert enkelt land måtte forbinde sig deres folks revolutionære fortider.⁵⁴ Så de franske kommunister begyndte at synge med på *Marseillaisen* til den tredje republiks officielle 14. juli-fejring. De eksilerede grupper af tyske kommunister mindedes deres landsmænds heroisme fra 1848. Bulgarske kommunister genkaldte sig 1800-tallets kampe mod osmannerne. Amerikanske kommunister kæmpede under den spanske borgerkrig i bataljoner opkaldt efter Abraham Lincoln og George Washington. Og danske kommunister under Aksel Larsens lederskab begyndte at henvise til både Niels Ebbesens frihedskamp mod de tyske grever, fortidens danske bondeoprør og Frederik den Syvendes velvilje over for Junigrundloven i 1848-49.⁵⁵

Men i en afgørende forstand var forholdet mellem fortid og nutid nu vendt om. Fortiden blev ikke længere fortrinsvis betragtet som en ressource, der skulle styrke en offensiv kamp for det nye imod det allerede bestående. Snarere blev disse elementer af fortiden brugt som identifikationspunkter i en defensiv kamp. I yderste fald blev de betragtet som allerede gennemførte heltegerninger, der skulle inspirere til gentagelse. Det franske kommunistpartis leder Maurice Thorez kunne f.eks. i 1936 fremhævede folkefronten som en “i sandhed fransk” front i traditionen efter slaget ved Valmy i 1792, hvor den franske revolutionære hær havde slået den talmæssigt overlegne preussiske styrke tilbage og dermed reddet republikken.⁵⁶ Da han på samme tid satte sit partis autoritet ind på at bringe den franske generalstrejke til ophør, gjorde han det samtidig i praksis klart, at folkefrontens antifascistiske mobilisering ikke måtte føres umiddelbart videre til en udfordring af selve det borgerlige samfund. Her var tale om en form for pietet mod fortiden, som allerede Marx havde hånet hos 1840’ernes slagne revolutionære.⁵⁷

I de henseender betegnede stalinismen en genindførelse af takt, tone og autoritativt fastlagte kompositoriske helheder, fremført i faste former over for et publikum uden for indflydelse. I en vis forstand indebar den en genoplivning af de gamle modernitetsfortællinger om fremskridt og udvikling, blot i nye, hastigere tempi. Det var næppe tilfældigt, som den tyske historiker Karl Schlögel har understreget i sit fremragende studie af kompleksiteten i de store udrensninger Moskva, at 1930’ernes stalinistiske magtkonsolidering foregik til lydsporet af let underholdningsjazz – altså musik med moderne tempo, men rensat for improvisatorisk vildskab og slemme synkoper.⁵⁸ Den “politiske repræsentations dans”, som Karl Anton Rohan havde længtes tilbage til, kunne nu siges at være genfundet i forandrede former.

Og dog blev den nye orden både i øst og vest stadig hjemsøgt af nye, upassende revolutioner, nye fremtidsfordringer og nye kampe om erindring og tradition.

Noter

1. Karl Anton Rohan: *Moskau – ein Skizzenbuch aus Sowjetrußland*, Karlsruhe: Braun, 1927, s. 15.
2. Karl Marx og Friedrich Engels: “Det kommunistiske manifest” (1848), samme: *Udvalgte skrifter*, 2 bd., København: Tiden, 1976, her bd. 1, s. 30. Denne karakteristisk udfoldes i nyklassikeren Marshall Berman: *All That Is Solid Melts Into Air*, London: Verso, 1982. Kategorien ‘forandringens normalisering’ udvikles i Immanuel Wallerstein: *The Modern World-System III: The Second Era of Great Expansion of the Capitalist World Economy, 1720-1840s*, San Diego: Academic Press, 1989. Tilsvarende tanker ligger i kernen

- af Reinhart Kosellecks analyser af den moderne epoke som kendetegnet ved en særlig temporalitet, først og fremmest forskydningen mellem erfaringsrum og forventningshorisont – se Koselleck: *Vergangene Zukunft*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979.
3. François Hartog: *Regimes of Historicity: Presentism and Experiences of Time*, New York: Columbia University Press, 2015; Douglas Rushkoff: *Present Shock: When Everything Happens Now*, New York: Penguin, 2013; Fredric Jameson: “The Aesthetics of Singularity”, *New Left Review* 2015 (nr. 92), s. 101-32; samme: “The End of Temporality”, *Critical Inquiry* 2003 (29:4), s. 695-718; Bertel Nygaard: “Tid for historie?”, *Temp – tidskrift for historie* 2015 (nr. 11), s. 151-165.
4. F. Scott Fitzgerald: *Tales of the Jazz Age*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002 (opr. 1922).
5. F. Scott Fitzgerald: “Echoes of the Jazz Age” (tilgængeligt på <https://pdcrodas.webs.ull.es/anglo/ScottFitzgeraldEchoesOfTheJazzAge.pdf> – 25. juli 2017).
6. Alexander Jemnitz: “Der Jazz als Form und Inhalt”, *Musikblätter des Anbruch* 1925 (7:4), s. 188-196, her s. 188 (<https://archive.org/details/MusikblaetterDesAnbruchJg.071925> – 25. juli 2017). Jf. Dina Gusejnova: “Jazz Anxiety and the European Fear of Cultural Change: Towards a Transnational History of a Political Emotion”, *Cultural History* 2016 (5:1), s. 26-50.
7. Paul McCann: “Performing Primitivism: Disarming the Social Threat of Jazz in Narrative Fiction of the Early Twenties”, *The Journal of Popular Culture* 2008 (41:4), s. 658-75, her s. 662.
8. Anne Shaw Faulkner: “Does Jazz Put the Sin in Syncopation?” (1921), i *Keeping Time: Readings in Jazz History*, Kenneth Walseer (red.), Oxford: Oxford University Press, 1999, s. 33 (også på <http://arcadiasystems.org/academia/syncopate.html> – 25. juli 2017). Jf. hertil også Bruce Johnson: “Jazz as Cultural Practice”, i *The Cambridge Companion to Jazz*, Mervyn Cooke & David Horne (red.) Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 96-113.
9. Jf. her især analyserne i Johan Fornäs: “Exclusion, Polarization, Hybridization, Assimilation: Otherness and Modernity in the Swedish Jazz Age”, *Popular Music and Society* 2010 (33:2), s. 219-236; Jeffrey H. Jackson: “Making enemies: jazz in inter-war Paris”, *French Cultural Studies* 1999 (10:2), s. 179-199; samme: “Making Jazz French: The Reception of Jazz Music in Paris, 1927-1934”, *French Historical Studies* 2002 (25:1) s. 149-170; og Gusejnova 2016. Elementer til analyse af danske forhold i den sammenhæng findes i Rasmus Rosenørn: *Swing. Unge og pop* (upubl. ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet 2013), s. 151ff; samt i Erik Wiedemann: *Jazz i Danmark: i tyverne, trediverne og fyrrerne: En musik-kulturel undersøgelse*, København: Gyldendal, 1982, der nok har sit primære fokus på selve musikken og dens kvaliteter, men også inddrager relevant materiale til belysning af den kulturhistoriske betydning.
10. Håkan Blomqvist: “‘Socialismus Asiaticus’ – Bolsjevismen som orientalistisk hot för svenska socialdemokrater”, i *Kommunismen hot och löfte – Arbetarrörelsen i skuggan av Sovjetunionen 1917-1991*, Håkan Blomqvist & Lars Ekdahl (red.), Stockholm: Carlsons, 2002, s. 13-38.
11. Disse begrebers udvikling spores i *Geschichtliche Grundbegriffe*, Otto Brunner et al. (red.), Stuttgart: Ernst Klett 1974-97; Bertel Nygaard: *Borgerlig revolution. Et begrebs dannelse undersøgt gennem politik teori og historieskrivning* (upubliceret ph.d.-afhandling, Aarhus Universitet, 2007).
12. Walter Benjamin: “Om historiebegrebet” (1940), samme: *Kulturkritiske essays*, København: Gyldendal, 1998, s. 168 (tese 14). En kort og oplysende udfoldelse af Benjamins teser findes i Michael Löwy: *Fire Alarm: Reading Walter Benjamin's 'On the Concept of History'*, London & New York: Verso, 2005.
13. Benjamin 1998, s. 168 (tese 14).

14. Catherine Merridale: *Lenin on the Train*, London: Allen Lane, 2016, s. 217-224.
15. V.I. Lenin: "Om proletariatets opgaver i den nuværende revolution (april-teserne)" (1917), i samme: *Udvalgte værker*, bd. 7, København: Tiden, 1982, s. 28.
16. Kurt Jacobsen: *Lenin. Biografi*, København: Informations forlag, 2012, s. 159.
17. Jf. især Neil Harding: *Lenin's Political Thought: Theory and Practice in the Democratic Revolution*, London & Basingstoke: Macmillan, 1977.
18. Antonio Gramsci: *Politik og kultur*, København: Gyldendal, 1972, s. 54-58. Jf. *Late Marx and the Russian Road. Marx and 'the peripheries of capitalism'*, Theodor Shanin (red.), New York: Monthly Review Press, 1983.
19. Jan Werner Müller: *Contesting Democracy: Political Ideas in Twentieth-Century Europe*, Cumberland: Yale University Press, 2014, s. 16 og 26.
20. Det er Mark Mazower, der i *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*, London: Penguin, 1999, s. 127, citerer formuleringen – uden dog at fortælle, hvem ophavet er.
21. Jacques Rancière: *The Politics of Aesthetics*, London: Continuum, 2004, s. 13. Jf. også hans Dis-agreement: *Politics and Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1999.
22. Jf. Perry Andersons bestemmelse af modernismens historiske konjunktur i "Marshall Berman: Modernity and Revolution", i Anderson: *A Zone of Engagement*, London & New York: Verso, 1992, s. 25-55, især s. 34ff.
23. Lucian Hölscher: "Mysteries of Historical Order", i *Breaking up Time: Negotiating the Borders between Present, Past and Future*, Chris Lorenz & Berber Bevernage (red.), Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013, s. 134-51, her s. 138f; og samme: "Hermeneutik des Nichtverstehens: Skizze zu einer Analyse europäischer Gesellschaften im 20. Jahrhundert", samme: *Semantik der Leere: Grenzfragen der Geschichtswissenschaft*, Göttingen: Wallstein, 2009, s. 226-39.
24. Se her til f.eks. Fredric Jameson: *Archaeologies of the Future: The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*, London & New York: Verso, 2005, s. 228.
25. Af samme grund støder historikeren her på en indbygget begrænsning i det Reinhart Koselleck-inspirerede begrebspar *erfaringsrum-forventningshorisont*, der ofte er nærmest enerådende i analyser af historiske tidskonstruktioner. Kort fortalt er problemet med forventningskategorien, at den ensidigt fokuserer på skiftende nutiders fortolkninger og dermed udelukker såvel det egentligt uventede som det endnu kun vagt anede (hvad Ernst Bloch betegtede som det 'endnu-ikke-bevidste' i menneskets stræben). Se til disse overvejelser Peter Osborne: "Expecting the Unexpected: Beyond the 'Horizon of Expectation'", i *On Horizons: A Critical Reader in Contemporary Art*, Maria Hlavajova m.fl. (red.), Utrecht: Bak, 2011, s. 112-28; samt Bertel Nygaard: "Manglernes drømme. Om at undersøge det utopiske i historien", *Scandia* 2014 (80:1), s. 70-94.
26. Georg Lukács: *Geschichte und Klassenbewusstsein (Frühschriften II, bd. 2)*, Neuwied & Berlin: Luchterhand, 1968, s. 519-588.
27. S. Frederick Starr: *Red and Hot: The Fate of Jazz in the Soviet Union*, Oxford: Oxford University Press, 1983, s. 37ff.
28. Richard Stites: *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, Oxford: Oxford University Press, 1989, s. 139.
29. Stites 1989, passim.
30. Slavoj Žižek: "From Revolutionary to Catastrophic Utopia" i *Thinking Utopia: Steps into Other Worlds*, Jörn Rüsen, Michael Fehr & Thomas Rieger (red.), New York: Berg-hahn, 2005, s. 247-262.
31. Jeg støtter mig her til Lotte Jansens nye oversættelse: Jevgenij Zamjatin: *Vi*, Tran-bjerg: Forlaget Kosmos, 2017, som forlaget venligst har ladet mig se inden udgivelsen. Tak til Kjeld Bjørnager for at formidle kontakten.
32. Som Stites 1989 bemærker s. 188, opstod den større vestlige interesse for Zamjatins fortælling i begyndelsen af 1950'erne, sammenfaldende med Orwells værk, senstalinis-

- men og totalitarismeteorierne, hvilket fik mange i Vesten til at læse bogen som et vidnesbyrd om sovjetiske forhold. Sådanne udlægninger fik også betydning for den første danske oversættelse af *Vi* ved Noemi Eskul-Jensen (København: C.A. Reitzel, 1959). Mindre polemiske ekkoer heraf kan også findes i nyere udlægninger som f.eks. Gregory Claeys: *Searching for Utopia: The History of an Idea*, London: Thames & Hudson, 2011, s. 177f, samt i større detailrigdom i E.J. Brown: "Brave New World, 1984, and We: An Essay on Anti-Utopia", i *Zamyatin's We: A Collection of Critical Essays*, Gary Kern (red.), Ann Arbor: Ardis, 1988, s. 209-277.
33. Alex M. Shane: *The Life and Works of Evgenij Zamjatin*, Berkeley & Los Angeles: University of California Press, 1968, s. 38 og 71.
34. Shane 1968, s. 9-12 og 17-20.
35. Shane 1968, s. 55ff.
36. Zamjatin 2017, s. 176.
37. Phillip Wegner: *Imaginary Communities: Utopia, the Nation, and the Spatial Histories of Modernity*, Berkeley m.fl.: University of California Press, 2002, s. 147-172.
38. Jf. Darko Suvin: *Metamorphoses of Science Fiction*, New Haven: Yale University Press, 1979, s. 259.
39. Se hertil Jean-Numa Ducange: *La Révolution française et l'histoire du monde. Deux siècles de débats historiques et politiques 1815-1991*, Paris: Armand Colin, 2014; Olivier Bétourné & Aglaia I. Hartig, *Penser l'histoire de la Révolution: Deux siècles de passion française*, Paris: La Découverte, 1989.
40. Gustav Bang: *Brydningstider i Europas Historie*, København: Fremad, 1945 (opr. 1910), s. 46.
41. Bang 1945, s. 51.
42. Jf. Beatrix Bouvier: *Französische Revolution und deutsche Arbeiterbewegung: die Rezeption des revolutionären Frankreich in der deutschen sozialistischen Arbeiterbewegung von der 1830er Jahre bis 1905*, Bonn: Verlag Neue Gesellschaft, 1982; Jean-Numa Ducange: *La Révolution française et la social-démocratie: Transmissions et usages politiques de l'histoire en Allemagne et Autriche (1889-1934)*, Rennes: Presses Universitaires de Rennes, 2012; Nygaard 2007.
43. Dette er bl.a. behandlet i Tamara Kondratieva: *Bolcheviks et Jacobins. Itinéraire des analogies*, Paris, Payot, 1989; og Bertel Nygaard: "French Revolution and Communist Future", i *Zero Hours: Conceptual Insecurities and New Beginnings in the Interwar Period*, Hagen Schulz-Forberg (red.), Bruxelles: Peter Lang, 2013, s. 167-192.
44. Karl Kautsky: *Terrorismus und Kommunismus: Ein Beitrag zur Naturgeschichte der Revolution*, Berlin: Neues Vaterland, 1919, s. 27-34. Kautsky udfoldede senere denne opfattelse ved at sidestille Lenin og bolsjevismen med fascismen, se Kautsky: *Bolschewismus in der Sackgasse*, Berlin: Dietz, 1930, der også tog analogierne med den franske revolution op s. 91-103.
45. Karl Kautsky: *Das Weitertreiben der Revolution*, Berlin: Arbeitsgemeinschaft für staatsbürgerliche und wirtschaftliche Bildung, 1919, s. 7f.
46. Det danske socialdemokratiske forlag Fremad udgav både bogen *Terrorismus und Kommunismus (Terrorisme og Kommunisme, 1921)*, og hans beslægtede pjecer *Demokrati eller Diktatur* (da. 1918) og *Naar Kommunisterne arbejder* (da. 1920). Jf. for svenske ekkoer af analogien Martin Alm: "Ryska revolutionen i svenska ögon 1917-1920", i *Rysk spågel: Svenska berättelser om Sovjetunionen – och om Sverige*, Kristian Gerner & Klas-Göran Karlsson (red.), Lund: Nordic Academic Press, 2008, s. 124f
47. Albert Mathiez: *Le Bolchévisme et le Jacobinisme*, Paris: Librairie du Parti Socialiste et de l'Humanité, 1920.
48. Pierre Gaxotte: *La Révolution française*, Bruxelles: Editions Complexes, 1988 (opr. 1928).
49. V.I. Lenin: "Den proletariske revolution og renegaten Kautsky' (1918), i Lenin

1976-1989, bd. 11, s. 113-206 (der var et svar på Kautskys pjece *Die Diktatur des Proletariats*, Wien: Verlag der Wiener Volksbuchhandlung Ignaz Brand & Co., 1918); Leo Trotskij: *Kommunismen och terrorn*, Stockholm: Frams förlag, 1927 (opr. 1920), s. 67ff (kapitel 4).

50. Karl Radek: "Proletarische Diktatur und Terrorismus", *Die Internationale. Eine Wochenschrift für Praxis und Theorie des Marxismus* 1920 (2:19/20), især s. 54-56.

51. Benjamin 1998, s. 162 (tese 6) og 168 (tese 14).

52. J.W. Stalin: *Fragen des Leninismus*, Moskva: Verlag für fremdsprachige Literatur, 1943, s. 592.

53. Jf. J.V. Stalin: "Concerning Marxism in Linguistics" (1950), <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1950/jun/20.htm> – 25. juli 2017.

54. *Protokoll des VII. Weltkongresses des kommunistischen Internationale, Moskau 25. Juli-20 August 1935*, Erlangen: Karl Liebknecht Verlag, 1974, s. 369.

55. Werner Berthold: *Marxistisches Geschichtsbild – Volksfront und antifascistisch-demokratische Revolution. Zur Vorgeschichte der Geschichtswissenschaft der DDR und zur Konzeption der Geschichte des deutschen Volkes*, Berlin: Akademie-Verlag, 1970, s. 30; Jesper Jørgensen: "'Vort parti er et dansk parti". Danmarks Kommunistiske Parti og det nationale 1936. 1952', *Arbejderhistorie* 2005 (2-3), s. 49-66, her s. 55; Søren Nielsen-Man: *Kurs mod demokrati? Kommunismens demokratigrundlag og DKP's demokratiopfattelse 1919-1947*, København: SFAH, 2008, s. 103 og 101.

56. Maurice Thorez: "Au service de la liberté et de la paix" (1936), i samme: *Oeuvres de Maurice Thorez*, 22 bd., Paris: Éditions sociales, 1950-64, her bd. 12, s. 143.

57. Se Bertel Nygaard: "Karl Marx og fortidens utopiske potentialer", *K&K* 2012 (112), s. 61-76.

58. Karl Schlögel: *Moscow, 1937*, Cambridge: Polity, 2012, s. 433-443. Se også Starr 1983, s. 157ff.

Abstract

Bertel Nygaard: *Syncopations of history: The October Revolution and the shattering of modern time*. *Arbejderhistorie*, 2, 2017, pp. 35-60.

In terms of historical temporality, there is an interesting affinity between the Russian October Revolution of 1917 and the contemporary emergence of jazz as an international cultural form: In jazz music and dance, the elements of rhythmic syncopation and improvisation of melodic elements as well as dance movements contributed to new senses of community and participation defying the traditional orders defined by hierarchies between composer, musicians and audience. In the Revolution, the Bolshevik takeover in the name of the workers' soviets and socialist goals not only disturbed the old regimes and capitalist social orders. It also defied traditional Socialist and Marxist conceptions of historical development that confined revolutionary movements in 'backward' countries (such as Russia) to purely 'bourgeois-democratic' (that is, pro-capitalist) objectives. This led to a decentering of the Eurocentric visions

of social revolution carried over from the 19th century and to new conceptions of the relations between past, present and future, in which even the approximate future seemed much more malleable and prone to surprises than it had seemed during much of the previous century. In other words, the syncopations and uncontrollability of jazz culture could now seem to be a metaphor of contemporary history.

Bertel Nygaard, ph.d.
lektor, Aarhus Universitet
bertel.nygaard@cas.au.dk